

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 17(2021)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.17.10

Kinga Orzeł-Dereń

Beata Sufa

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków, Polska

Historia szkolnictwa polskiego w Brazylii na przykładzie wybranych stanów

Streszczenie

W artykule omówiono historię szkolnictwa polskiego w Brazylii na przykładzie wybranych stanów, inicjatywność i przedsiębiorczość polskich osadników, która przyczyniła się do rozwoju omawianej społeczności w nowej Ojczyźnie oraz historię migracji Polaków do największego kraju Ameryki Południowej. Przedstawiono w nim informacje, które pochodzą z badań przeprowadzonych przez jedną z autorek wśród osób polskiego pochodzenia mieszkających w stanach Parana, Santa Catarina, Rio Grande do Sul i Rio de Janeiro. Artykuł zawiera informacje o migracji z Polski do Brazylii: ich przyczyny, przebieg i skutek. W zrozumieniu fenomenu Polonii zamieszkującej państwo trzech południowych stanów pomaga krótki zarys historii polskiej migracji z południa Brazylii. W artykule zamieszczono również informacje na temat aktualnej sytuacji nauczania języka polskiego w tym kraju.

History of Polish education in Brazil on the example of selected states

Abstract

The article discusses the issues of Polish education in Brazil on the example of selected states, initiative and entrepreneurship of Poles, which contributed to the development of the community in question in the new homeland, and history of Polish migration to the biggest country of South of America. It presents an information which comes from research that one of the authors conducted among people of Polish origin living in the states of Parana, Santa Catarina, Rio Grande do Sul and Rio de Janeiro. The article includes information about migration from Poland to Brazil: the cause, course and effect. In understanding the phenomenon of the Polish community living in the state of three southern states helps a brief history including a description of Polish migration from south of Brazil. The article also provides information on the current situation of teaching Polish in this country.

Słowa kluczowe: Polacy, migracje, Brazylia, historia szkolnictwa polskiego, inicjatywność i przedsiębiorczość, polska tożsamość narodowa, wielokulturowość

Key words: Poles, migrations, Brazil, history of Polish education, initiative and entrepreneurship, Polish national identity, multiculturalism

Otrzymano: 14.11.2021

Received: 14.11.2021

Zaakceptowano: 27.11.2021

Accepted: 27.11.2021

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Orzeł-Dereń, K., Sufa, B. (2021). Historia szkolnictwa polskiego w Brazylii na przykładzie wybranych stanów. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 17, 159–174, doi: 10.24917/20845456.17.10

Wstęp

Obecność polskich emigrantów w Brazylii ma swoją bogatą i udokumentowaną historię. Począwszy od XVII wieku można odnaleźć ślady aktywności i inicjatywności Polaków oraz ich istotny udział w rozwoju omawianej społeczności w nowej Ojczyźnie. Polscy osadnicy wywodzący się z różnych grup społecznych, podejmując różnorodną działalność oraz prezentując szeroko pojętą inicjatywność i przedsiębiorczość, wpisali się złotymi zgłoskami na kartach historii największego kraju Ameryki Południowej.

Celem artykułu jest krótkie omówienie historii szkolnictwa polskiego na przykładzie wybranych stanów. W pierwszej części publikacji został zaprezentowany kontekst wytworzenia się polskiej diaspory w tym kraju. Druga część przedstawia etapy rozwoju szkolnictwa polonijnego oraz działalność i inicjatywność Polaków w Brazylii, natomiast trzecia część jest poświęcona aktualnej sytuacji nauczania języka polskiego w tym kraju.

Osadnictwo polskie w Brazylii

Ślady działalności pierwszych Polaków w Brazylii można odnaleźć już w XVII wieku. Generał artylerii Krzysztof Arciszewski, biorący udział w walkach prowadzonych przez Holendrów z Portugalczykami i Hiszpanami o utrzymanie kolonii na północno-wschodnich terenach kraju, prowadził także obserwacje etnograficzne dotyczące życia Indian oraz opracowywał mapy i plany nieopisanych dotąd terenów. W dowód uznania Polakowi wystawiono w Recife w stanie Pernambuco obelisk. Należy również wspomnieć o Władysławie Konstytucyjnym Wituskim – kapitanie walczącym u boku Arciszewskiego oraz Zygmuncie Szkopie (Schoppie), który w latach 1646–1654 sprawował funkcję generalnego gubernatora posiadłości holenderskich w Brazylii. Dorobek w postaci m.in. opisu oraz mapy Pernamb, pozostawił po sobie przybyły w 1631 roku polski badacz i kartograf, pierwszy polski jezuita – misjonarz Wojciech Męciński, znanym jako Albertus de Polonia (150 lat osadnictwa..., 2019: 3–4).

Gdy Brazylija uzyskała niepodległość w 1822 roku, władze tego kraju podjęły wiele starań w celu zaludnienia niezamieszkałych dotąd rejonów kraju. Prowadziły m.in. akcję propagandową i politykę rekrutacyjną, a nawet opłacały przybywającym Europejczykom podróż, oferując jednocześnie bezpłatne nadanie im ziemi. Polscy chłopcy, zachęceni ofertą władz brazylijskich, zaczęli sprzedawać gospodarstwa i osiedlać się w egzotycznym kraju. Gdy po zniesieniu niewolnictwa w 1888 roku ogromne połacie ziemi stały odłogiem, nie przynosząc zysków, rząd, obawiając się nagłego przyrostu naturalnego wyzwolonych niewolników, co w konsekwencji

mogło doprowadzić do „zaciemnienia” brazylijskiego społeczeństwa, a także kierując się potrzebą zwiększenia możliwości produkcyjnych rozpoczął konsekwentny proces kolonizacji niezamieszkałych rejonów. Migranci przybywający do Brazylii w ramach kierowanej przez państwo akcji osadniczej umieszczani byli na działkach o wielkości około 25 ha. Osadników z ziem polskich lokowano głównie w stanach południowych: Paraná, Santa Catarina i Rio Grande do Sul. Koloniści płacili za swoją działkę 80 milrejsów, a kwotę tę spłacali w ciągu 8 lat, począwszy od trzeciego roku po osiedleniu. Zarząd kolonii zobowiązany był do wybudowania dwuizbowego domu, który kolonista również spłacał.

Interes w sprowadzaniu migrantów miały też podmioty pozarządowe. Kolonizacja prywatna prowadzona była głównie przez majątnych właścicieli ziemskich, towarzystwa kolonizacyjne oraz kompanie kolejowe. Największym prywatnym przedsiębiorstwem osadniczym działającym w Brazylii było Angielskie Towarzystwo Kolonizacyjne „Parana Plantations”. W 1932 roku Polacy mieszkający w Paranie założyli Parańską Spółkę Kolonizacyjną. Do największych i najbardziej prężnych stowarzyszeń zajmujących się kolonizacją Brazylii należy zaliczyć także Ligę Morską i Kolonialną. Kolonizacja prywatna różniła się znacznie od rządowej. Decydując się na kolonizację prywatną osadnicy musieli liczyć się z tym, że sami poniosą koszty podróży, będą zobowiązani do spłacenia działki, zakupu maszyn rolniczych, nasion etc. Zdarzały się sytuacje, w których prywatna akcja osiedleńcza przeprowadzona była przy współdziałaniu władz. Można mówić zatem o trzecim rodzaju kolonizacji (prywatno-rządowym), który łączył niektóre cechy dwóch poprzednich.

Według ustaleń badaczy u podstaw dziewiętnastowiecznej masowej emigracji do obu Ameryk legła eksplozja demograficzna, której towarzyszyła rewolucja przemysłowa, zapoczątkowana w Anglii w połowie XVIII w., i rozprzestrzeniająca się w latach następnych na obszar Europy Południowej i Środkowej (Smolana, 1983: 40–41).

Pierwsi polscy imigranci przyłączyli się do Brazylii wraz z niemieckimi osadnikami w połowie XIX w.: „pierwsi osadnicy polscy przybyli do Brazylii podczas kolonizacji hamburskiej w stanie Santa Catharina, w r. 1868” (Siemiradzki, 1990: 145). „W r. 1869 ojciec kolonizacji polskiej, Edmund Saporski, w porozumieniu z ustosunkowanym na dworze cesarskim ks. Zielińskim, wnosi podanie o pozwolenie kolonizacji Parany przez Polaków. W tym samym roku przybyła pierwsza partia emigrantów polskich w liczbie 64 osób, którą osadzono w kolonii Brusque. Pomimo licznych starań Saporskiego i innych, dopiero w 1871 udało się otrzymać teryny w miejscowości «Pilarzinho» dla kolonizacji polskiej. Osiedli tam 32 rodziny, z których 16 zostało przesiedlonych z kolonii Brusque, a 16 przybyło w roku 1870. Te 32 rodziny, stanowiące razem 164 osoby, były pierwszymi osadnikami polskimi w Paranie” (Żabko-Potopowicz, 1936: 8). Należy nadmienić, że Saporski przyczynił się nie tylko do sprowadzenia polskich emigrantów do południowej Brazylii, ale także znając warunki społeczne, gospodarcze i klimatyczne tego kraju podjął starania o odpowiednią lokalizację dla polskich osiedleńców. Woś Saporski, wykorzystując swoje kontakty wśród urzędników i polityków, doprowadził do osiedlenia się polskich chłopów w 1871 r. na nowych obszarach w rejonie Kurytyby, gdzie znaleźli znacznie dogodniejsze warunki do życia i pracy na roli. W kolejnych latach dzięki jego inicjatywie osiedlali się wokół stolicy Parany kolejni osadnicy, tworząc sieć polskich osad.

Pod koniec XIX wieku i na początku XX wieku rozpoczął się okres największego napływu Polaków do Brazylii.

Należy podkreślić, że część z nich, opuszczając Ojczyznę, w której pod zaborem tłamszona była nie tylko wolność, ale także wszelka niezależna działalność wybierała Brazylię w poszukiwaniu wolności i swobody dla realizacji własnych aspiracji i inicjatyw. Wśród nich znaleźli się m.in. badacze, lekarze, inżynierowie, ludzie kultury, podróżnicy, a także społecznicy. Działalność wielu Polaków w istotny sposób przyczyniła się także do rozwoju gospodarczego i naukowego Brazylii. Należy tu wspomnieć pionierskie badania naukowe Andrzeja hr. Przewodowskiego (1799–1879) w zakresie geologii, który zasłynął również z budowy własnego projektu metalowego mostu im. Pedro II na rzece Paraquacuçu, czy też pierwsze badania i pomiary topograficzne w dorzeczu Amazonki oraz mapy niezbadanych dotąd terenów inżyniera i kartografa Florestana Rozwadowskiego (1805–1879), nazywanego twórcą topografii brazylijskiej. Rozwadowski stał się także pomysłodawcą i propagatorem masowej kolonizacji rolniczej europejskich osadników napływających do Brazylii. Znaczący wpływ dla rozwoju medycyny i farmacji w tym kraju miał również doktor Piotr Ludwik Napoleon Czerniewicz – propagator wiedzy medycznej, autor m.in. cenionej na świecie encyklopedii lekarskiej i słownika medycyny popularnej i nauk pomocniczych (1812–1881), którego działalność przyczyniła się do poprawy warunków higienicznych panujących u brazylijskiej ludności. Działania dr. Czerniewicza, współzałożyciela i członka Imperialnej Akademii Medycznej w Rio de Janeiro, dostrzegł sam Cesarz Pedro II, który odznaczył Polaka orderem „Cavaleiro de Christo” oraz komandorią „Cruzeiro da Rosa”. Dzięki staraniom i wysiłkom polskich inżynierów i pomysłodawców stworzono nowe sieci komunikacyjne umożliwiające przemieszczanie się i szybszy przewóz towarów, a w kolejnych latach XIX wieku dzięki inicjatywie Bronisława Rymkiewicza, Ludwika Malajskiego i Aleksandra Brodowskiego powstała linia kolejowa prowadząca z Rio de Janeiro do São Paulo – Santos, w mieście Manaus w Amazonii zbudowano natomiast port rzeczny służący do wywozu kauczuku z okolicznych plantacji. Działania polskich inżynierów i zasługi zostały docenione, o czym świadczy pomnik wystawiony im przez władze Manaus, a w stanie São Paulo nazwa nadana jednemu z miast regionu – Brodosque (150 lat osadnictwa..., 2019).

W kolejnych latach do egzotycznej Brazylii przybywali nowi polscy emigranci. Według Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Kurytybie obecnie nie da się podać dokładnej liczby Polonii mieszkającej w Brazylii. Nie istnieją na ten temat żadne dane statystyczne. Niektórzy autorzy szacują polską grupę etniczną na 800 tys., inni na 1% ludności kraju, czyli ponad półtora miliona osób. Liderzy polonijni podają natomiast wyższą liczbę, sięgającą dwóch lub trzech milionów osób.

W historii migracji z ziem polskich do Brazylii wyróżnia się cztery główne okresy:

Pierwsza fala migracyjna nazywana jest w historiografii „gorączką brazylijską”. Jej nasilenie przypada na lata 1892–1909. Do Brazylii przybyło wówczas kilkadziesiąt tysięcy wychodźców z Królestwa Polskiego. Byli to głównie emigranci chłopscy z niewielkim udziałem inteligencji. Istotne znaczenie dla emigracji miały tu sprzyjające dla uprawy roli warunki klimatyczne i urodzajna gleba (głównie czarnoziem). Bardzo dobre warunki sprzyjające rolnictwu na zamieszkiwanych przez Polaków terenach, szczególnie w stanie Paraná, przyczyniły się do ekonomicznego rozwoju

polskich osad m.in. Abranches, Orleans, Don Pedro, Lemenha, Dona Augusta. Ich zlokalizowanie wokół Kurytyby zaowocowało powstaniem społeczności nazwanej „Nowa Polska”, która zaczęła inicjować i organizować różne dziedziny życia poprzez powstające organizacje, szkoły i prasę. Pierwszą polską organizacją powstałą w Brazylii w 1890 r. było Zgoda Towarzystwo Polskie w Rio de Janeiro oraz Towarzystwo Polskie im. T. Kościuszki w Kurytybie, którego prezesem został Sebastian Edmund Woś Saporski, pierwszy poseł narodowości polskiej do parlamentu stanu Paraná. Pierwsza polska szkoła rozpoczęła natomiast swoją działalność w 1876 r. w Orleans, a następnie zakładano inne włącznie z gimnazjum im. M. Kopernika w 1911 w Marechal Malet. Do 1914 r. wydawane były liczne tytuły prasowe (18), od 1892 r. zaczęto wydawać „Gazetę Polską w Brazylii”, a w 1904 r. ukazał się nakład „Polaka w Brazylii”. Istotne znaczenie w kształtowaniu i wspieraniu polskiej społeczności przypisywane jest polskiemu duchowieństwu, zakładającemu parafie, przy których powstawały szkoły pełniące rolę ośrodków kultury.

Druga fala migracyjna, której początek datowany jest na 1895 r., objęła głównie ludność polską (i ukraińską) z terenów Galicji. Liczbę wyjeżdżających szacuje się na około 7–10 tys.

Trzecia fala migracyjna nastąpiła w latach 1911–1912 i liczyła około 10 tys. ludzi. Pochodzili oni głównie z Podlasia, Chełmszczyzny i Lubelszczyzny.

Przyjmuje się, że do I wojny światowej z ziem polskich do Brazylii przybyło od 101 do 115 tys. migrantów.

W okresie międzywojennym wychodźstwo chłopskie uległo zahamowaniu, pomimo istnienia instytucji rządu polskiego powołanych specjalnie w tym celu. Wynikało to m.in. z odzyskania przez Polskę niepodległości, chociaż sytuacja ekonomiczna wiejskiej ludności nie uległa szybkiej poprawie oraz z polityki władz brazylijskich, które w obliczu wielkiego kryzysu ekonomicznego zadecydowały o ograniczeniu możliwości osadnictwa w tym kraju.

Gdy w 1920 roku nastąpiło nawiązanie oficjalnych stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską i Brazylią, a w styczniu tego samego roku otwarto Konsulat Generalny w Kurytybie Polonia brazylijska mogła liczyć na wsparcie ze strony instytucji odrodzonej Polski, która dążyła do przyjaznych relacji z Brazylią. Z inicjatywy profesora Juliana Szymańskiego chirurga-okulisty powstało wówczas Towarzystwo Brazylijsko-Polskie im. Ruy Barbosy, a jego założyciel został odznaczony przez władze brazylijskie Krzyżem Południa za istotny wkład w umacnianie więzi i przyjaźni obu krajów (150 lat osadnictwa..., 2019: 10).

Podczas II wojny światowej Polacy mieszkający w Brazylii aktywnie włączyli się w akcję Komitetu Niesienia Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce, utworzonego pod patronatem Brazylijskiego Czerwonego Krzyża w Rio de Janeiro. Działania Komitetu przyczyniły się do utworzenia Związku Ochotników Polskich z Ameryki Południowej oraz do rozpoczęcia działalności Domu Żołnierza Polskiego w stolicy kraju. Wśród walczących w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie było prawie 600 polskich ochotników z Brazylii. W latach 1944–1945 Polacy walczyli również w szeregach Brazylijskiego Korpusu Ekspedycyjnego wraz z zachodnimi aliantami na froncie włoskim.

Po II wojnie światowej do Brazylii zaczęli napływać nowi imigranci, wśród których przeważała inteligencja i wykwalifikowani pracownicy różnych sektorów gospodarki. Po przybyciu do Brazylii nie mieli oni większych kłopotów ze znalezieniem

zatrudnienia. Osiedlali się głównie w miastach, mogli korzystać z pomocy i doświadczenia silnej w tym czasie polskiej diaspory i organizacji polonijnych. Wśród przybyłych do tego kraju byli wojskowi, urzędnicy, lekarze, arystokracja (m.in. książę Roman Sanguszko, książę Olgierd Czartoryski, hrabia Czesław Pruszyński, członkowie rodzin: Tarnowskich, Radziwiłłów, Krasickich, Zamoyskich), zamożne kupiectwo, wysoko wykwalifikowani rzemieślnicy i robotnicy, a także ludzie kultury, m.in. poeci i pisarze: Julian Tuwim, Jan Lechoń, Michał Choromański oraz artyści: Jan Kiepusza, Irena Eichlerówna, Zbigniew Ziemiński. W grupie migrantów znaleźli się również byli żołnierze walczący w polskich oddziałach na zachodnich frontach, oraz byli więźniowie obozów koncentracyjnych. Decyzja o uchodźstwie podyktowana była brakiem akceptacji dla władzy komunistycznej, która rządziła w powojennej Polsce oraz poparciem dla prawowitego rządu polskiego na uchodźstwie. Polacy z zaangażowaniem podejmowali liczne działania mające prowadzić do wzrostu aktywności środowisk polonijnych w celu dalszego ich rozwoju społecznego i kulturalnego. Inicjatywa księcia Olgierda Czartoryskiego przyczyniła się do powołania w 1947 r. w Rio de Janeiro Unii Kulturalnej Polaków (UKP), której celem stało się zjednoczenie działalności polonijnej na terenie Brazylii. Szacuje się, że w latach powojennych ostatnia fala migracyjna do Brazylii liczyła od 10 do 20 tysięcy Polaków.

Pielgrzymka papieża Jana Pawła II do Brazylii w 1980 r. stała się impulsem i przyczynkiem do ożywienia działalności polskich emigrantów na rzecz wzmocnienia i zjednoczenia społeczności m.in. poprzez poznawanie własnych korzeni oraz polskiej kultury, tradycji i polskich zwyczajów. W 1989 r. utworzona została organizacja „Polbras” (Federacja Stowarzyszeń Polonijnych w Brazylii), której celem stało się wspieranie organizacji i grup polskich oraz polskiego pochodzenia w kultywowaniu tradycji i kultury polskiej i polonijnej. Utworzona w 1990 r. organizacja „Braspol” rozpoczęła działalność na rzecz krzewienia polskiej kultury, języka i literatury oraz pielęgnowania tradycji polskiego osadnictwa. Inicjatorem tych działań był Rizio Wachowicz. Oprócz działających współcześnie oddziałów Braspolu można wyróżnić wiele organizacji, towarzystw i stowarzyszeń działających lokalnie i na terenie całej Brazylii, przyczyniających się do promocji kultury i tradycji polskiej, zainteresowania nauką języka polskiego, wśród których znajdują się także: Dom Kultury Polska Brazylia, Centrum Polonijne im. Marcelo Janowskiego, Dom Polski „Niezapominajka”, Towarzystwo Unia Młodych, Towarzystwo im. Św. Kazimierza, Stowarzyszenie Mieszkańców z Nova Galicia, Towarzystwo Cracovia, Towarzystwo Varsovia, Towarzystwo Orzeł Biały, Polonia Towarzystwo Dobroczyenne, Dom Kultury Emigranta, Centrum Studiów Polsko-Brazylijskich im. Karola Wojtyły, Centrum Języka i Kultury Polskiej czy Instytut Brazylijski Kultury Polonijnej (150 lat osadnictwa..., 2019: 13–14). Polonia brazylijska reprezentowana jest w Unii Stowarzyszeń i Organizacji Polonijnych Ameryki Południowej (USOPAŁ – 1993 r.). Aktywne działania na rzecz polskiej wspólnoty w Brazylii podejmują również polscy duchowni, sformalizowani w obrębie struktur głównych towarzystw w Kurytybie: Towarzystwo Chrystusowe, Zgromadzenie Księży Wincentynów, Zgromadzenie Księży Marianów, Zgromadzenie Sióstr Świętej Rodziny Marii, wydające liczne czasopisma i publikacje (od 1999 roku ukazujące się dwa razy do roku czasopismo studiów polsko-brazylijskich „Projeções”, wydawany 2 razy do roku periodyk w języku portugalskim „Pollonicus – revista de reflexão Brasil-Polônia”, czy czasopismo „Polska W Brazylii – Pismo Potomków Emigrantów Polskich w Brazylii”, od stycznia 2012 roku dwumiesięcznik

– „Echo Polonii Brazylijskiej”, w 2013 roku miesięcznik „Agua Branca” (Orzeł Biały) – periodyk wydawany przez Towarzystwo Chrystusowe, dostępny na stronie Facebooka (Łapaj, 2013: 23). Znaczna popularność działań promujących polskie zwyczaje i tradycje, m.in. organizowane festyny, festiwale, występy zespołów folklorystycznych, a także organizowane przez towarzystwa takie jak Varsovia w Sao Bento do Sul czy Polonia we Florianopolis przy współudziale uniwersytetów federalnych, np. Santa Catarina spotkania, wykłady i dni, a nawet tygodnie kultury polskiej, przyczyniają się do lepszego poznania oraz aktywnego propagowania kultury przodków i współczesnej. Powstające liczne polskie grupy folklorystyczne i chóry (m.in. Chór Jana Pawła II, Chór Guarani, Zespół Pieśni i Tańca Junak oraz Polskie Zespoły Ludowe: Mazury, Orzeł Biały, Piast, Lajkonik, „Wisła”) (Łapaj, 2013: 23) skupiają rzesze potomków emigrantów polskich. Należy podkreślić, że odbywające się od 1993 roku Kongresy Polonii w Ameryce Łacińskiej przyczyniają się do nowej współpracy oraz wykorzystania możliwości, jakie zaistniały po 1989 roku. Obecnie większość organizacji i stowarzyszeń polonijnych współpracuje z polskimi placówkami dyplomatycznymi. W Brazylii w stolicy Dystryktu Federalnego – Brasílii znajduje się ambasada, natomiast w Kurytybie i Sao Paulo umiejscowione są polskie Konsulaty Generalne. Działalność polskich stowarzyszeń organizacji i towarzystw jest także wspierana przez sześć Konsulatów Honorowych, które znajdują się w Belo Horizonte, Fortalizie, Manaus, Salvador de Bahia, Vitorii i Porto Alegre (Łapaj, 2013: 26).

Szkolnictwo polskie w Brazylii

Początki polonijnej edukacji w Brazylii datowane są na 1876 r., kiedy to na terenie tego południowoamerykańskiego kraju została założona pierwsza szkoła polska. Kolejne lata to dynamiczny wzrost napływu polskich migrantów, co powodowało ciągły wzrost zapotrzebowania na placówki oświatowe.

Szkolnictwo polskie w Brazylii przeszło przez kilka etapów. Należy zaznaczyć, że w związku z faktem, iż Polska uzyskała niepodległość w 1918 roku, edukacja polonijna w Brazylii mogła liczyć na jakąkolwiek formalną pomoc ze strony konsularnej dopiero od 1920 roku. Do tego momentu wszelkie organizacje, szkoły, towarzystwa polonijne powstawały jako inicjatywy oddolne, bez wsparcia ze strony macierzy. Osadnicy sami poszukiwali i rekrutowali nauczycieli (najczęściej spośród siebie). Rząd brazylijski w początkowym okresie funkcjonowania szkół polskich nie wykazywał zainteresowania ich losami, jednak władze nie utrudniały osadnikom możliwości tworzenia placówek oświatowych.

Na lata 1871–1894 przypada okres pierwszy, w którym funkcjonowały szkoły rządowe z językiem wykładowym polskim. W tym czasie imigrantów osadzono w jednolitych językowo koloniach lub w koloniach złożonych co najwyżej z dwóch narodowości. Pod naciskiem osadników rząd otwierał szkoły, nie dbając przy tym wcale o proces nauczania. W 26 koloniach podkurytybskich, gdzie Polacy stanowili około 70% zaludnienia, istniało 20 szkół. Zatem na samych polskich osadników przypadało 14 placówek (1 szkoła na 480 osób). Nauczycielami byli Polacy, którzy uczyli w rodzimym języku. Równoległe, od samego początku osadnictwa polskiego, funkcjonowało nauczanie domowe. Mieszkańcy mniejszych kolonii pozbawieni pomocy rządowej, inicjowali spotkania dzieci w domach tych, którzy umieli czytać

i pisać, organizując dla nich naukę. W zamian za nauczanie osadnik otrzymywał np. pomoc w pracach gospodarczych. Nauka trwała zwykle od pół roku do roku.

Na lata 1895–1919 przypada okres drugi. Istniały wówczas prywatne szkoły z wykładowym językiem polskim. Po rewolucji z lat 1893–1894 rząd wykazywał pewną nieufność w stosunku do grup mniejszościowych, w szczególności do Niemców. Zmiana polityki dotyczącej mniejszości narodowych, jak również kłopoty finansowe państwa sprawiły, że przestały powstawać rządowe „polskie” szkoły, a w szkołach już istniejących zaczęto wprowadzać nauczanie w języku portugalskim, przy czym należy zaznaczyć, że z czasem język portugalski wypierał język polski i stawał się wyłącznym językiem wykładowym. W latach 1900–1909 powstało w Paranie 26 polskich szkół, a w 1909 r. założono pierwszą polską średnią szkołę w Brazylii, Kolegium im. Mikołaja Kopernika w Mallet. W latach 1910–1919 otworzono w Paranie 17 kolejnych nowych szkół.

Od 1920 r. rozpoczyna się okres trzeci. Szkolnictwo prywatne działało wówczas z dwoma językami wykładowymi: polskim i portugalskim. Od początku lat dwudziestych ustanowiono nadzór nad szkolnictwem prywatnym. Rząd obrał nowy kurs w stosunku do edukacji narodowościowej. Wydano szereg rozporządzeń mających na celu wcielenie w życie nowej polityki państwa. Każda szkoła prywatna zobowiązana była poświęcić dziennie co najmniej trzy godziny na naukę języka portugalskiego oraz historii i geografii Brazylii w tym języku. Dla szkolnictwa narodowościowego, w tym polskiego, był to ogromny cios, ponieważ w placówkach tych brakowało nauczycieli posługujących się językiem portugalskim, co spowodowało konieczność zamknięcia wielu z nich. W konsekwencji dzieci straciły możliwość jakiegokolwiek nauczania, gdyż nie tylko nie poznawały języka, kultury obyczajów kraju przyjmującego, ale też straciły możliwość nauki w języku swoich rodziców, co w prostej linii prowadziło do analfabetyzmu. Na wniosek Modesta Falarza, polskiego profesora, zorganizowano w Paranie urzędowe kursy języka portugalskiego dla nauczycieli. Aby przetrwać w nowej sytuacji, szkoły polskie w Brazylii zaczęły zrzeszać się w związki oświatowe, z których najprężniej działającymi i największymi były „Kultura” oraz „Oświata”. Nauczyciele zaczęli tworzyć koła nauczycieli m.in. przy „Oświacie” – Kółko Nauczycieli Chrześcijańskich, a przy „Kulturze” – Związek Nauczycieli Zawodowych. Część szkół wciąż działała samodzielnie. Wspomniane towarzystwa połączyły się w 1928 r. Jednak niektóre szkoły nie zrzeszyły się i wciąż działały oddzielnie. Dynamicznie zmieniająca się sytuacja wpłynęła na powstanie Delegacji Szkolnej, składającej się z instruktorów, którzy przybyli z Polski oraz z przedstawicieli związku nauczycieli. Delegacja była rodzajem rady kontrolnej, która oprócz funkcji nadzorczej tworzyła wędrownie biblioteki, wydawała czasopisma (w tym miesięcznik „Nasza Szkoła” z dodatkiem dla dzieci „Nasza Szkołka”). Szkolnictwo polskie przeżywało dynamiczny rozwój do roku 1936, w którym prezydent Getúlio Vargas wprowadził tzw. dekrety nacjonalizacyjne, zabraniające używania języków etnicznych w życiu publicznym, jak również zabraniające nauczania języków mniejszości narodowych w placówkach edukacyjnych. „W 1937 roku działało w Brazylii 349 szkół polskich, w których objęto edukacją 12 283 uczniów – w tym 10 430 pochodzenia polskiego. Spośród nich 9 287 uczyło się języka polskiego, pozostali – portugalskiego. Ciekawe, że wśród 349 szkół polskich tylko w 18 nauka

odbywała się po polsku. Wyłącznie po portugalsku nauczano w 37 szkołach, a w 294 prowadzono lekcje w obydwu językach”¹.

Należy dodać, że osobny typ szkół stanowiły tzw. szkoły parafialne, które w znacznie większości powstawały w Paranie i prowadzone były przez żeńskie zgromadzenia zakonne. W 1920 r. siostry Rodziny Maryi posiadały 8 szkół, a siostry Miłosierdzia 6 szkół. Szkoły parafialne miały przewagę nad innymi placówkami, gdyż cechowała je względna ciągłość w nauce. Oprócz szkół koedukacyjnych siostry Miłosierdzia prowadziły również szkoły gospodarstwa domowego dla dziewcząt, w których nauka trwała dwa lata. W 1920 r. w Paranie istniały 63 szkoły świeckie, 14 szkół parafialnych, do których łącznie uczęszczało 3 537 uczniów. Szkoły powstawały głównie dzięki działalności towarzystw oświatowych. W 1932 r. uchwalono „Statut szkolnictwa polskiego w Brazylii”, który miał ujednoczyć szkolnictwo polskie i wyznaczyć jego cele. Był to obszerny dokument omawiający organizację zarówno przedszkoli, jak i szkół podstawowych, ale również szkół średnich czy zawodowych. Należy zaznaczyć, że przedszkola praktycznie nie funkcjonowały w interiorze, spotkać je można było wyłącznie w większych ośrodkach miejskich. Nauka w przedszkolach odbywała się jedynie w języku polskim i była bezpłatna. W 1932 r. na terenie całego stanu Parana działało tylko dziewięć polskich przedszkoli (w tym aż siedem w Kurytybie). Autorzy statutu pochylili się również nad kwestią kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli, ujednoczenia podręczników czy pomocy szkolnych. Statut regulował też zagadnienia związane z pracą nauczycieli, ich wynagrodzeniem oraz sposobem zatrudniania.

Polska edukacja odbywała się w trzech typach szkół:

1. Przedszkola.

2. Szkoły początkowe, czyli polsko-brazylijskie placówki mieszczące się w budynkach należących do towarzystw szkolnych, które istniały prawie we wszystkich polskich koloniach.

3. Kolegia, w których po ukończeniu szkoły początkowej młodzież mogła kontynuować naukę, gdzie połowa ze wszystkich godzin poświęcona była nauce przedmiotów brazylijskich, pozostała część została na naukę przedmiotów związanych z Polską w tym: języka polskiego, historii Polski, geografii, kultury polskiej, śpiewu, religii.

Program nauczania powyższych trzech typów szkół odpowiadał mniej więcej programowi siedmioklasowych szkół powszechnych w Polsce.

Szkolne budynki, otoczone znaczną połacią ziemi, były tworzone w podobny sposób i obejmowały sale szkolne oraz pomieszczenia dla nauczycieli i różnego typu sprzętów i przyborów. „Domek taki składał się z kilku pokoi, z których największy przeznaczony był na salę szkolną, a w innych zamieszkuje nauczyciel i mieszczą się składki rekwizytów teatralnych, przyborów sportowych itd. Przy szkole znajduje się większy lub mniejszy kawał gruntu, przeznaczony na budowę boisk sportowych dla młodzieży i na ogród nauczyciela. Jako średnią możemy przyjąć 1,5 h ziemi. Budynek szkolny wraz z wendą – sklepem i kościołem stanowi zawsze centrum kolonii i znajduje się przy drodze. Do takich szkół uczęszczają dzieci w ciągu 2–4 lat, ucząc

1 W.T. Miodunka za: R.C. Wachowicz, *As escolas da imigração polonesa no Brasil*, „Anais da Comunidade Brasileiro-Polonesa”, t. II, 1970; <http://twencze.blogspot.com/2008/03/owiata-polonijna-w-brazylii.html>, [dostęp: 7.11.2021].

się 3 godziny dziennie przedmiotów polskich, a portugalskich – stosownie do programu rządowego. Z przedmiotów polskich wykładane są: język polski, historia Polski, geografia Polski, śpiew, religia i częściowo rachunki.

Nauczycieli szkół początkowych utrzymywały towarzystwa szkolne, czerpiące dochody ze składek rodziców dzieci i członków, które to składki wynoszą od 500 rejsów do 5 milrejsów miesięcznie, oraz z przedstawień teatralnych, loterii, zabaw i innych imprez. Prócz tego nauczyciele pobierali czasem subwencje z wydziału oświatowego lub subwencję rządową. Szkół początkowych jednoklasowych czynnych było w r. 1935 w stanie Parana – 80. Nauczycielami kolegiów mogli zostać nauczyciele wykwalifikowani i przybyli z Polski lub Polacy, absolwenci szkół polskich i brazylijskich. Koszt nauki w kolegiach wynosi przeciętnie 10 milrejsów od dziecka miesięcznie. Przy «kolegiach» istnieją internaty dla młodzieży, gdzie utrzymanie koszt 50-85 milrejsów miesięcznie. Kolegia istniały w M. Mallet, Guarany, Porto Alegre i Kurytybie. Poziom kolegiów jest bardzo nierówny i zależny od sił nauczycielskich” (Żabko-Potopowicz, 1963: 171-173).

Reforma nacjonalizacyjna wprowadzona przez Getulio Vargasa była ciosem dla polskich szkół i oznaczała nie tylko zamknięcie wielu placówek i zniszczenie wypracowanego dorobku, lecz przede wszystkim spowodowała ona całkowitą likwidację nauczania języka polskiego na okres ok. 50 lat. Dopiero od 1991 roku zauważyć można powolne odradzanie się nauczania języka polskiego w Brazylii.

Kursy języka polskiego – sytuacja obecna

Współcześnie na brazylijskich uniwersytetach nie funkcjonuje slawistyka, a naukę języków słowiańskich (polski, rosyjski, ukraiński) podjąć może student oraz każdy inny zainteresowany w ramach tzw. cursos de extensão. W kursach uczestniczą adepci w różnym wieku ze zróżnicowaną wyjściową znajomością języka polskiego. Należy zaznaczyć, że zainteresowani pogłębianiem wiedzy przybliżającej polską kulturę mogą także wziąć udział w kursach języka polskiego organizowanych przy stowarzyszeniach polonijnych takich jak np. BRASPOL. Dodatkowo, w najstarszej uczelni w Brazylii – Federalnym Uniwersytecie Parany – w 2009 roku otwarto kierunek filologii polskiej, a Katedra Polonistyki Uniwersytetu Federalnego zainicjowała spotkania dla studentów z wykładowcami Uniwersytetu Śląskiego.

W Brazylii brakuje wykwalifikowanej kadry w zakresie nauczania języka polskiego jako drugiego lub/i obcego. Na uwagę zasługuje fakt uruchomienia w 1995 r. dwuletnich studiów podyplomowych z kultury i języka polskiego: curso de especialização em língua e cultura polonesa. W Kurytybie odbywają się rokrocznie wakacyjne kursy języka polskiego.

Warto wspomnieć o inicjatywie warsztatów językowo-kulturowych organizowanych przez Stowarzyszenie Sympatyków Szkoły Języka i Kultury Polskiej UŚ przy wsparciu Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP. Warsztaty stanowią integralną część projektu „Jak i dlaczego warto uczyć się Polski i polskiego”. Warsztaty organizowane są w Rio de Janeiro w siedzibie Towarzystwa Polonia oraz w Kurytybie na Uniwersytecie Federalnym Parany, Katolickim Uniwersytecie Parany oraz w Stowarzyszeniu Casa da Cultura Polônia Brasil. Inicjatywę lekcji języka polskiego dla dorosłych promują i finansują polskie konsulaty w tym np. konsulat w São Paulo.

W wielu miejscowościach nauczaniem języka polskiego wśród dzieci zajmują się lokalni entuzjaści, nauczyciele polskiego pochodzenia (w ramach realizacji projektów np. MSZiA) oraz pracujące na miejscu polskie duchowieństwo. Osoby nauczające niezależnie od swoich kwalifikacji muszą mierzyć się z brakiem podręczników czy profesjonalnych pomocy naukowych przeznaczonych do nauczania języka polskiego. Miejscowi nauczyciele często korzystają z elementarza autorstwa Mariana Falskiego (w tym nawet z wydań z 1937 r.). Nauczyciele przyjeżdżający z polski korzystają z podręcznika „Cześć, jak się masz?” Władysława Miodunki².

Obecnie zinstytucjonalizowane nauczanie języka polskiego prowadzone jest w trzech południowoschodnich stanach Parana, Santa Catarina i Rio Grande do Sul³.

W stanie Parana znajdują się Universidade Federal do Paraná – Curso de Letras Polônês i Departamento de Letras Estrangeira Moderna. W mieście Curitiba - PR Universidade Federal do Paraná – CELIN, Centro de Línguas e Interculturalidades, Colégio Estadual da Paraná, Colégio Estadual Santa Cândida, Dom Kultury Polska Brazylii. W mieście Bairro São Francisco zlokalizowany jest prężnie działający Braspol – Núcleo Colônia Cristina. W mieście Araucária znajduje się Escola Municipal Reino da Loucinha, w Campo Largo odnajdujemy Braspol – Núcleo Irati. W mieście São Mateus do Sul umiejscowiono Colégio São Mateus I. oraz Colégio Estadau al Estanislau Wrublewski. Na terenach Santana / Cruz Machado znajduje się Associação Cultural Polska Brasileira Karol Wojtyła, w mieście União da Vitória zlokalizowano Universidade Estadual do Centro-Oeste – PROMUL, a program wielokulturowego nauczania języków prowadzony jest w mieście Guarapuava.

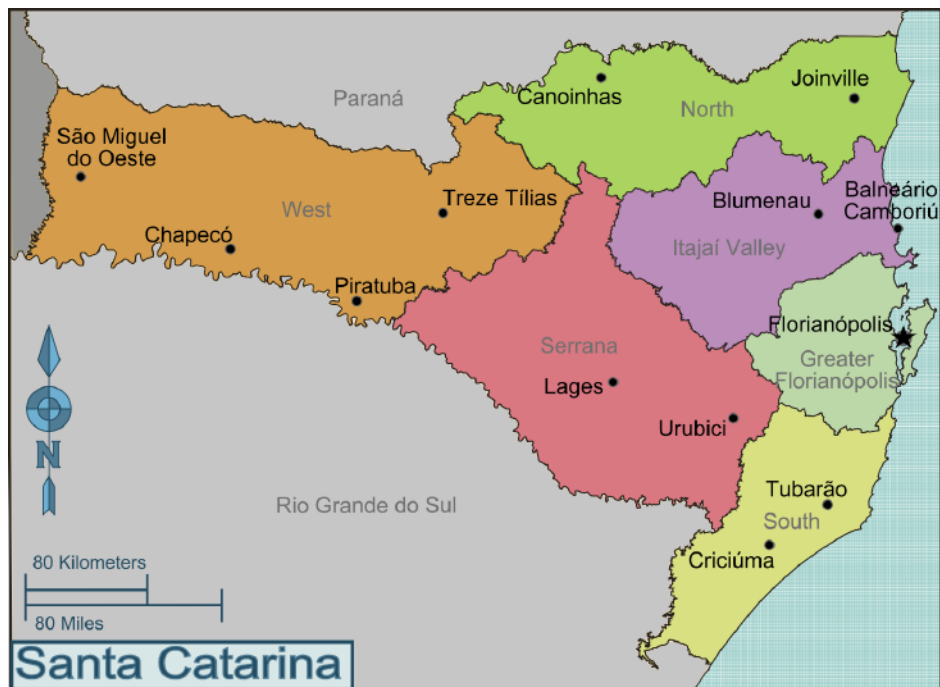

źródło: <https://www.wpmap.org/parana-brazil-map/parana/>

² Informacje uzyskane w trakcie badań terenowych prowadzonych w Paranie przez jedną z autorek artykułu (2010, 2013).

³ http://www.kurytyba.msz.gov.pl/pl/polonia_w_brazylii/kursy_jezyka_polskiego/ [dostęp: 5.11.2021].

W stanie Santa Catarina działalność prowadzą Sociedade Polônia w mieście Florianópolis, Sociedade Orzeł Biały w mieście Criciúma, Sociedade Varsóvia w mieście São Bento do Sul, Associação de Moradores de Nova Galícia w mieście União da Vitória.

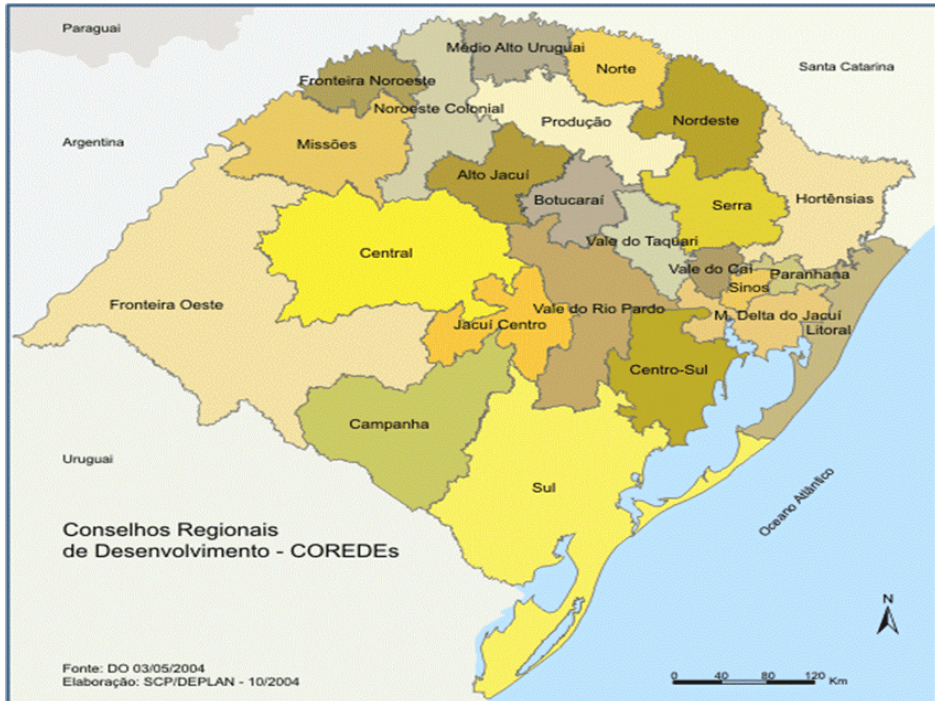

źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Regions_of_Santa_Catarina.png

Na terenie stanu Rio Grande do Sul działają Braspol - Núcleo Áurea w mieście Áurea oraz Escola Municipal de Ensino Fundamental Agrícola de Áurea w mieście Áurea, Centro Comunitário João Paulo II w mieście Casca, Braspol - Núcleo Caxias do Sul w mieście Caxias do Sul, Centro de Língua e Cultura Polonesa – CLCP w mieście Erechim. Dom kultury Heleny Karoliny - Casa de Cultura Helena Carolina prowadzi swoją działalność na terenie Guarani das Missões w placówkach: Escola Municipal de Ensino Fundamental São José, Escola Municipal de Ensino Fundamental Clemente Soltis,

Escola Municipal de Ensino Fundamental Professor Antonio Jaskulski, Escola Municipal de Ensino Fundamental Nossa Senhora Auxiliadora, Escola Municipal de Ensino Fundamental São Estanislau. Towarzystwo polonijne - Sociedade Polônia aktywnie działa w mieście

Porto Alegre, a Sociedade Cultural Água Branca w mieście Rio Grande.

źródło: https://www.researchgate.net/figure/Figura-1-Mapa-dos-Conselhos-Regionais-de-Desenvolvimento-do-Rio-Grande-do-Sul_fig1_296818942

Uwagi końcowe

Historia polskich osadników w Brazylii liczy sobie już 150 lat. Polonia w Brazylii stanowi trzecią pod względem liczebności grupę polskich emigrantów na świecie (USA, Niemcy) i jednocześnie jest najliczniejszą diasporą polską w Ameryce Łacińskiej. Szacuje się, że w Brazylii zamieszkuje około 1,5 mln emigrantów o polskich korzeniach. Dzisiejsi osadnicy to głównie potomkowie chłopów, którzy przybyli do Brazylii w XIX i na początku XX wieku oraz potomkowie żołnierzy, którzy walczyli u boku aliantów podczas II wojny światowej. Proces osiedleńczy Polaków w Brazylii przebiegał przez wiele etapów począwszy od emigracji zarobkowej poprzez masową emigrację do kraju, który wspierali swoimi inicjatywami społecznie, gospodarczo, kulturowo i politycznie i który z czasem stał się dla nich nową ojczyzną. Polscy emigranci z różnym skutkiem mogli liczyć na wsparcie brazylijskich władz, wobec których polityka była bardziej lub mniej przychylna. Także i dziś Polacy jako grupa etniczna nie mają uprzywilejowanego statusu mniejszości narodowej, jednakże brazylijska Polonia pozytywnie wypowiada się na temat współpracy z lokalnymi władzami oraz działalności polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych w Ameryce Łacińskiej. Doświadczenia polskich osadników można w zdecydowanej większości wiązać z rozkwitem polonijnej inicjatywności i przedsiębiorczości, która m.in. ujawniała się w rosnącej liczbie aktywnie działających różnorodnych organizacji

mających wpływ na życie polskiej społeczności i terenów przez nią zamieszkałych, co dało także podstawę do dalszego rozwoju stworzonych przez przodków organizacji i struktur. Polacy zamieszkują w Brazylii głównie trzy południowe stany: Parana, Santa Catarina i Rio Grande do Sul, a ich działalność jest realizowana m.in. przez BASPOL (największą polonijną organizację – Centralną Reprezentację Wspólnoty Brazylijsko-Polską). Kolejne lata działalności i inicjatywności Polaków w Brazylii, szczególnie po wyborze polskiego Papieża, a także zachodzące w kraju przemiany ustrojowe w 1989 roku doprowadziły do rozkwitu polskiej kultury, zaczęły powstawać liczne stowarzyszenia, grupy folklorystyczne, organizowane są polonijne kongresy. Współcześnie Polscy emigranci uczestniczący w różnego rodzaju akcjach polonijnych deklarują się jako Brazylijczycy, w większości nie posługują się językiem polskim, zdecydowana większość z nich nigdy także nie poznała ojczystego kraju, a nowe pokolenia urodzone i wychowane w Brazylii w sposób naturalny, przyjmując obyczajowość tego kraju i jednocześnie indentyfikując się z nową ojczyzną, nie wykazują już tak znacznego zaangażowania w kultywowanie polskich tradycji. Liczne antagonizmy występujące w części środowisk polonijnych dodatkowo nie sprzyjają zjednoczeniu i zainteresowaniu osób młodych działalnością polonijną. Znaczna część z nich nadal jednak kultywuje tradycje kraju przodków, uczestniczy w polonijnych wydarzeniach, spotkaniach, czy wykładach na temat kultury polskiej. Należy podkreślić, że wielu z polskich emigrantów, skupionych przy polskich organizacjach i towarzystwach, wykazuje zainteresowanie krajem swoich przodków, uczy się języka, uczęszcza na uniwersyteckie wykłady na temat kultury polskiej, bierze aktywnie udział w różnego rodzaju polonijnych wydarzeniach, spotkaniach, inicjatywach, kultywując pamięć przodków i przyczyniając się do rozwoju własnej społeczności i relacji polsko-brazylijskich.

Literatura

- Druszcz A. (1984). *O bilingüismo em Araucaria – interferência polonesa na fonologia portuguesa*. Kurytyba.
- Dvorak A. (2013). *A Hidden Immigration: The Geography of Polish–Brazilian Cultural Identity*. Los Angeles .
- Dworecki T. (1980). *Zmagania polonijne w Brazylii*. Tom I. *Polscy werbiści 1900–1978*. Warszawa.
- Kucharski S. (1996). Bilingüismo e biculturalção nas comunidades étnicas polonesas no sul do Brasil. *Perspectiva*, 20 (69), 53–67.
- Kula M. (1987). *Historia Brazylii*. Wrocław.
- Kursy języka polskiego*, http://www.kurytyba.msz.gov.pl/pl/poloniam_w_brazylii/kursy_jezyka_polskiego/.
- Łapaj J. (2013). *Polacy w Brazylii: aspekty historyczne i współczesność*. *Pisma Humanistyczne*, 10, 11–29.
- Malikoski A., Kreutz L. (2016). Escolas entre imigrantes poloneses no Rio Grande do Sul e a Nacionalização do Ensino. *Revista do Centro de Educação*, 41/1, 67–79.
- Mazurek J., Kaczanowski L. (1999). *Chłop polski w Brazylii*. Warszawa.
- Miodunka W. (2003). *Bilingwizm polsko-portugalski w Brazylii*. Kraków.

- Miodunka W., *Oświata polonijna w Brazylii*, <http://twencze.blogspot.com/2008/03/owiata-polonijna-w-brazylii.html>.
- Nikodem P., *Pionierzy bez Bandery*, <http://czytelniapolska.blogspot.com/2010/09/nikodem-p-pionierzy-bez-bandery.html>.
- Olcha A. (1971). *Brazylijskie profile*. Warszawa.
- Orzeł-Dereń K. (2013). *Śladami polskich kolonistów w Brazylii. Historia osadnictwa na terenach Santana*. Kraków.
- Orzeł-Dereń K. (2014). Meandry wielokulturowości. Tożsamość dzieci i dorosłych w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie Polonii brazylijskiej w municypium Cruz Machado. *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*, 2(4), 41–54.
- Pabis, N.A., Souza Martins de M. (2014). A escola como preservação da cultura – o modelo polonês. *Interfaces Científicas - Educação*, 2(3), 181–195.
- Polonia w Brazylii*, http://www.kurytyba.msz.gov.pl/pl/polonia_w_brazylii/polonia_w_brazylii.
- Siemiradzki J. (1900). *Szlakiem wychodźców. Wspomnienia z podróży po Brazylii*. Warszawa.
- Smolana K. (1983). *Za ocean po lepsze życie*. Warszawa.
- Stańczewski J. (1925). Wpływ języka portugalskiego na język kolonistów polskich w Brazylii. *Świat Parański*, 6, 18–34.
- Wachowicz R.C. (1970). As escolas da imigração polonesa no Brasil. *Anais da Comunidade Brasileiro-Polonesa*, t. II,
- Wachowicz R.C. (2002). *As escolas da colonização polonesa no Brasil*. Curitiba.
- Wenczenowicz T.J. (2013). *Mali Polacy. Codziennosc polskich dzieci w Brazylii (1920–1960)*. Warszawa.
- Wieloch S. (1939). *Kolonia Cruz Machado w Paranie*. Warszawa.
- Żabko-Potopowicz B. (1936). *Osadnictwo polskie w Brazylii*. Warszawa.
- 150 lat osadnictwa polskiego w Brazylii – zarys historyczny*. (2019). Opracowania tematyczne OT–673. Warszawa: Kancelaria Senatu, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji.

Notka biograficzna o autorze: dr Kinga Orzeł-Dereń: doktor antropologii, absolwentka Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ, gdzie obroniła dysertację doktorską pt: „Tożsamość narodowa Polaków w Irlandii, studium empiryczne-analityczne”. Pracowniczka Instytutu Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Koordynatorka projektów skierowanych do mniejszości narodowych i etnicznych. Autorka publikacji naukowych w językach: polskim, angielskim oraz portugalskim. Prowadziła samodzielne badania terenowe m.in. w Brazylii, USA, Irlandii i Polsce.

Biographical note of author: Kinga Orzeł-Dereń PhD: doctor of anthropology, graduate of the Institute of Ethnology and Anthropology of the Jagiellonian University, she is an author of doctoral dissertation entitled: "National identity of Poles in Ireland, an empirical and analytical study". Employee of the Institute of Preschool and Early School Pedagogy at the Pedagogical University of Krakow. Coordinator of projects aimed at national and ethnic minorities. Author of scientific publications in Polish, English and Portuguese. She conducted independent field research, including in Brazil, USA, Ireland and Poland.

ORCID: 0000-0002-2772-3087

e-mail: kinga.orzal-deren@up.krakow.pl

Notka biograficzna o autorze: Beata Sufa, dr nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Obszar jej badań obejmuje: pedagogikę przedszkolną i wczesnoszkolną, psychopedagogikę twórczości, pedeutologię. Zainteresowania naukowe dotyczą: problematyki edukacji dzieci w wieku przedszkolnym i w młodszym wieku szkolnym, strategii rozwoju kreatywności i przedsiębiorczości dzieci w edukacji elementarnej, kompetencji nauczycieli przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej.

Biographical note of author: Beata Sufa, PhD in Humanities in the field of pedagogy, Pedagogical University of Krakow. Her research area includes: pre-school and early school education, psycho-pedagogy of creativity, pedeutology. Academic interests are related to education of preschool Beata Sufa, Anna Winiarczyk-Rażniak Wycieczka jako metoda nauczania i wychowania uczniów [241] and younger schoolchildren, strategies for development of creativity and entrepreneurship of children in elementary education, competences of preschool and early school education teachers.

ORCID: 0000-0001-9504-2374

e-mail: beata.sufa@up.krakow.pl